

Алла КОНОНЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Ганна ТОДОСЕЙЧУК

асистент,
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського**СУТНІСНА КОМПОНЕНТА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА ГРОШЕЙ***У статті простежено етапи еволюції грошей, досліджено сутність такої дефініції, проаналізовано функції грошей, що відповідають сучасному етапу розвитку соціально-економічних відносин***Ключові слова:** гроші, теорія грошей, функції грошей, еволюція системи грошей, грошовий обіг.

Протягом століть гроші постійно змінювались, і сьогоднішній їх стан не є завершальною і остаточною стадією їх розвитку. Визначення та функції грошей підлягають постійній трансформації, оскільки вони є індикатором та провідною ланкою розвитку соціально – економічних відносин.

Дослідженню у сфері виявлення сутнісного концепту феномену грошей, їх функцій та розвитку присвячено багато робіт вчених-економістів, починаючи з Аристотеля, Г. Кнаппа, К. Маркса, П. Самуельсона та ін., теорії яких продовжуються та трансформуються в сучасній науці як українськими фахівцями, так і вченими інших держав. Серед них доцільно назвати Ю. В. Базуліна, С. Л. Брю, Д. Д. Ван-Хауза, Е. Д. Долана, А. Т. Євтуха, Г. Зиммеля, С. Б. Ільїну, К. Дж. Кемпбелла, Р. Дж. Кемпбелла, А. Косого, Т. Крампа, Л. Красавіну, О. І. Лаврушину, Л. В. Левченко, К. Р. Макконнелла, Р. Л. Міллера, Л. Харріс, В. П. Шило та ін. Однак до сьогодні немає чіткого визначення сутності грошей, а також єдиного підходу до визначення їх функцій, що зумовлено бурхливим

розвитком економіки за останні десятиріччя.

Метою статті виступає дослідження сутності грошей та їх функцій у кореляції до сучасного стану економіки. Відповідно до мети, завданнями статті є дослідження теорії виникнення та еволюції грошей й грошового обігу, окреслення дефініції «гроші», розгляд та аналіз підходів до функцій грошей.

Всі теорії грошей можна розглядати як сукупність, що складається з чотирьох етапів розвитку, кожен з яких визначається за домінуючим предметом і методом дослідження. Теорії грошей мають властивості ієрархічності і подвійності, взаємодія яких приводить до предметного та методологічного розширенню теорій. Для цих цілей можна виділити чотири наявних ієрархічних рівні системи теорій грошей, побудованої за принципом збільшення абстрактності: 1) ранній, 2) класичний, 3) неокласичний, 4) постнеокласичний [4]. У табл. 1 наведено узагальнені характеристики розвитку сукупності теорій грошей.

Таблиця 1. Характеристики етапів еволюції системи теорії грошей [4]

Назва етапу еволюції	Період	Домінуючий предмет дослідження	Сутність грошей
Ранній	VI-IV ст. до н.е. – XVIII ст.	а) «природні» блага (грошові знаки)	реальна вартість
		б) монети	символічна цінність
Класичний	XVIII ст. – сер. XIX ст.	а) реальні гроші (грошові знаки, монета, банкнота)	реальна вартість
		б) раховані гроші (паперові гроші, «банкові» монети, бони, розрахункові знаки)	уявна вартість
Неокласичний	сер. XIX ст. – сер. XX ст.	а) готівкові кошти (грошові знаки, монета, банкнота, паперові гроші)	реальна вартість
		б) безготівкові гроші (грошовий обіг)	купівельна здатність
Постнеокласичний	сер. XX ст. – сучасність.	а) національна валюта (гроші як засіб економічного обігу; готівкові та безготівкові гроші)	економічна цінність
		б) міжнародна ліквідна одиниця (гроші як засіб соціального домінування; гроші – думка, ідея, уява)	соціальна цінність

Ю. В. Базулін доводить, що із розвитком теорій грошей збільшується їх абстрактність, причому теорії з меншим ступенем абстракції впроваджуються у теорії з більшим ступенем абстракції, тобто «стара» теорія входить складовою частиною в нову, і, перебуваючи в її межах, є правильною. Для будь-якого етапу розвитку теорій грошей характерне протиставлення двох понять: реальні гроші та умовні (рахункові) гроші. Причому першому виду грошей приписується наявність у них реальної вартості, а другому - соціальної цінності (уявна вартість).

Для вирішення дуальної природи грошей Ю. В. Базулін пропонує розмежування таких понять, як грошовий знак, грошовий символ та грошова одиниця, що покликане поділити не тільки властивості грошей як уявного і матеріального об'єкта, але й поєднати їх економіко-правове та соціально-економічне поле пізнання [4].

«Гроші-символ - це а) вираз суті соціальних відносин; б) інформаційний квант; в) абстракція, узагальнення, отримане за допомогою логічної конструкції, заснованої на уявному знанні та ігнорування реального різноманіття; г) «абсолютна ідея», завжди одинична, у тому сенсі, який вкладається в поняття «першомонада». Гроші-символ володіють соціальною цінністю.

Грошові знаки є: а) економічною формою вияву соціальної суті грошей-символу; б) транслятором інформації від соціальної системи про необхідність через зміни в економічній системі; в) одночасно і пасивними, і активними. У першому випадку вони створюються в процесі соціального звернення, який передбачає інституалізацію грошей-символу і соціалізацію індивідуумів. У другому - вони самі є інструментом формування певних економічних відносин. Грошові знаки мають уявну вартість, яка створюється методом переконання.

Грошова одиниця – це правовий продукт, що надає

грошовим знакам властивість вимоги, боргового інструменту, що фіксує право на частину чужої праці. Це величина, якій умовно присвоюється значення одиниці багатства. Це грошовий знак, що має номінал. Грошові одиниці мають купівельну спроможність, яка є ірраціональною формою представницької вартості грошового знака. Купівельна спроможність грошової одиниці є повідомленням про пропорції обміну, закріплені в традиціях господарського обороту. Грошові одиниці, на відміну від категорій гроші-символ та грошові знаки, завжди мають образотворчий або числовий номінал».

Наявність таких протилежних понять - реальні й умовні гроші - призвело до формування двох наукових напрямків, які різним чином тлумачили походження і природу грошей: товарно-еволюційний і державно-правовий. Теорії еволюційного напрямку трактують гроші як товар і пояснюють їх появу природним шляхом з економічного обміну, а сутність грошей бачать у товарній природі того матеріалу, з якого вони зроблені.

Представники державно-правового напрямку стверджують, що гроші виникають у результаті угоди між людьми або законодавчого рішення держави. З точки зору прихильників цієї концепції, всі корисні й рідкісні блага - це гроші, що знаходяться в обороті тільки тому, що в суспільстві існує довіра до них, і тому вони здатні виконувати в господарстві всі функції грошей.

Питання визначення грошей як економічної категорії уже було об'єктом пильної уваги науковців. Деякі вчені виходять з функцій грошей, деякі - з їх властивостей. Основні підходи до визначення сутностей грошей наведено у табл. 2.

Регулювання центральної категорії всієї економіки встановлюється в державі на основі принципів грошового існування, які прийняті в тому чи іншому суспільстві.

Таблиця 2. Дефініція «гроші» в економічній літературі*

Автор визначення	Сутність
Аристотель (384-322 рр. до н.е.)	Продукт угоди між людьми
Г. Кнапп (1842-1926)	Продукт права, продукт держави
П. Самуельсон (XX ст.)	«Гроші - це штучна соціальна умовність»
К. Маркс (1818-1883)	Продукт товарного виробництва
А.Сміт (1723-1790)	Посередник в обміні товарів
Д. Рикардо (1772-1723)	Технічний засіб обміну товарів
К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю (XX ст)	«Гроші - це те, що вони роблять. Все, що виконує функції грошей, є гроші»
Е.Д. Долан, К.Дж. Кемпбелл Р.Дж.Кемпбелл (XX ст)	Засіб оплати товарів і послуг, засіб виміру вартості, а також збереження вартості
Л. Харріс	Те, що функціонує як засіб обігу, рахункової одиниці та засоби збереження вартості
С.Б.Ільїна, В.П. Шило	Суспільно визначений засіб платежу, який приймається в обмін на товари і послуги, а також при сплаті боргу
Л.В. Левченко	Специфічний товар, що має властивість обмінюватись на будь-якій інший товар. Є загальним еквівалентом
А. Шептун	«Деньги - это вещь, которая имеет свою особую форму движения от одного человека к другому и выражает определенный способ общения. Вещь, которая, независимо от своей материальной или символической формы, служит инструментом общественного взаимодействия людей посредством обмена. Это и является «источником» огромной ценности денег для общества»

* Укладено автором за [12, с. 17-19; 13, с. 264; 8, с. 25; 15; 6, с. 26; 17, с. 181;].

Еволюція підходів до теорії грошей й грошового обігу визначала становище й роль держави в економічному просторі та регулюванні грошового обігу країни. Сучасні підходи до управління грошовим обігом ґрунтуються на поєднанні підходів кейнсіанської школи та сучасного монетаризму. Слід сказати, що основним концептом в усіх школах та підходом є визначення достатності грошей, що зумовлено регулюванням їх попиту, пропозиції та наявної кількості в обігу

У теорії Дж. Кейнса стан рівноваги макроекономічної системи є лише окремим випадком і тому потрібне державне втручання з його відновлення. На ринку товарів завжди існує дефіцит ефективного попиту, який дестабілізує ринки праці грошей та облігацій. Вирішальна роль у досягненні рівноваги економічних систем можлива через заходи державного регулювання. Попит на гроші розглядався у складі агрегату ринку грошей. Взаємодія ринку грошей відбувається з ринком облігацій, ринком товарів та ринком робочої сили. Попит на гроші взаємодіє з іншими ринками, тому монетарна політика у кейнсіанській теорії є важелем впливу на виробництво доходу. В умовах дисбалансу економічної системи, пов'язаної з надлишковим виробництвом або з надлишковою пропозицією, потрібно збільшити сукупні витрати. В умовах збільшення сукупних витрат домашніх господарств та фірм попит на гроші та грошові залишки зростає.

У кейнсіанській концепції платоспроможний попит є вирішальним чинником впливу для повернення економічної системи у стан рівноваги.

Гранична схильність до споживання та гранична ефективність капіталу має тенденцію до зниження і, як наслідок, зменшується можливість реалізувати створені споживчі та інвестиційні товари. Тому населення починає надавати перевагу готівковим грошам як формі збереження своєї частки доходу. Вигоди від володіння грошми населення починають перевищувати вигоди від їх виробничого інвестування [16].

Монетариська концепція найбільш повно узагальнює погляди на самодостатню силу ринкового механізму. Грошова система в останній повинна забезпечувати грошову пропозицію, виходячи із грошового правила, коли найбільш сприятливим для економіки вважалася щорічне зростання грошової маси на 3-5 %. Попит на гроші в монетариській теорії є стабільним, тому і стабільні темпи зростання грошової маси, що є основним методом впливу на національну економіку. Монетарна політика є ефективною лише в тих випадках, коли поточні макроекономічні показники відхиляються від очікуваних. В усіх інших випадках дії уряду є неефективними, крім тих ситуацій, коли вдається провести непередбачену монетарну політику.

М. Фрідмен вирішальне значення для досягнення стабільності економіки надавав відповідності стабільного попиту на гроші та їх пропозиції. Відповідність стабільного попиту на гроші зростанню виробництва і формуванню відповідної пропозиції грошей є визначальною умовою економічної стабільності. У випадку, якщо попит буде перевищувати пропозицію, виникне прагнення позбутися надлишкових грошових залишків. Якщо ціни і дохід будуть вільно мінятися, то буде здійснено спробу потратити більше, збільшиться обсяг витрат,

виражених у номінальних одиницях, і надбавки в цінах [1; 16].

Монетаристи надавали перевагу грошово-кредитній політиці центрального банку і були переконані, що заходи фінансової політики не дають очікуваного результату. Л. Харріс вважає монетаризм сучасним розвитком кількісної теорії, яка відрізняється специфічною поведінкою взаємодії попиту та пропозиції грошей [15]. Особливості монетаризму полягають у тому, що:

а) ігноруються питання виробництва грошового доходу та встановлення рівня цін;

б) гроші є одним із видів активів, формою володіння багатством;

в) аналіз попиту на гроші з боку економічних активів є аналогічним аналізу попиту на споживчі послуги [3]

Сучасна теорія грошей, поєднуючи кейнсіанські та монетариські погляди, має певні особливості, які полягають у наступному [8]:

1) сучасна теорія розглядає більш широкий діапазон активів;

2) відсутній поділ попиту на гроші на підставі мотиву застороги, трансакційний та спекулятивний мотиви. Процентна ставка все ж впливає на грошовий попит, обумовлений спекулятивним мотивом, проте лише внаслідок того, що норма процента є альтернативною вартістю зберігання грошей;

3) багатство розглядається як один із визначальних чинників попиту на гроші, коли збільшення багатства підвищує кожну складову багатства, в тому числі і на гроші.

Трансформації та перетворення в економіці, які сприяли відведенню грошам певного місця як об'єкту відносин, сприяють появі нових функцій грошей, які у свою чергу визначають подальший напрям розвитку вказаного феномену. У той же час, як зазначають вчені - економісти, проблема функцій грошей є однією з найбільш дискусійних. Розбіжність у поглядах на це питання стосується не тільки трактування окремих функцій, а й їх кількості.

Деякі вчені зменшують кількість функцій, об'єднуючи і комбінуючи п'ять класичних функцій, виділених К. Марксом, або намагаються їх модифікувати із розвитком товарно-грошових відносин у більшу кількість (табл. 3).

Загальні підходи дають змогу визначити сутність названих функцій наступним чином.

Засіб нагромадження — це функція, що пов'язана із здатністю грошей бути засобом збереження вартості, представником абстрактної форми багатства.

Міра вартості — це функція, в якій гроші забезпечують втілення і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни.

Засіб обігу — це функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг.

Засіб платежу — це функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин, що виникають у процесі розширеного відтворення.

Світові гроші — це функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.

Масштаб цін - стандарт вартості товарів для їх порівняння, одиниця виміру матеріальної субстанції загального еквіваленту.

Таблиця 3. Підходи до визначення функцій грошей*

Функція Автор	міра вартості	засіб обігу	засіб накопичення	засіб платежу	світові гроші	масштаб цін	інформаційна функція	стимулююча функція	функція нормування
К. Маркс	+	+	+	+	+				
Е. Д. Долан, К. Дж. Кемпбелл, Р. Дж. Кемпбелл	+		+	+					
Л. Харріс	+		+	+					
К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю	+		+	+					
Т. Крамп	+	+	+	+					
Р. Л. Міллер, Д. Д. Ван-Хауз	+	+	+	+					
А. Косий	+	+	+	+	+	+			
А. Т. Євтух	+	+	+	+	+	+	+	+	+
С. Б. Ільїна, В. П. Шило	+	+	+	+	+				
Л. В. Левченко	+	+	+	+	+				
О. І. Лаврушина	+	+	+	+	+				
Г. Зиммель	+		+	+				+	
Л. Красавіна	+	+	+	+	+				+

* Укладено автором за [2; 5-15]

Інформаційна функція - оцінка реального стану економіки країни і окремих господарств, база для прогнозування економічного і соціального розвитку країни, планування роботи на мезо- та макрорівнях в умовах невизначеності.

Стимулююча функція - виявляється в соціальній ролі грошей - коли самі гроші є метою і засобом досягнення функціонування підприємств і домогосподарств. Це спонукальний мотив діяльності й розвитку всієї економіки загалом і окремих її елементів.

Функція нормування - виникає із підвищенням ролі кредиту в суспільстві та пов'язана із встановленням нормативів і стандартів обігу саме кредитних грошей - економічних нормативів діяльності банків, визначення кредитоспроможності позичальника як нормативного критерію надання кредиту, встановлення банками лімітів кредитування й т. ін.

Вважаємо, що за умов постійного науково-технічного розвитку, появи нових форм грошей, трансформаційних перетворень у сфері грошового обігу та його регулювання, природним є виокремлення нових функцій грошей, які б найбільш повно розкривали властивості та значення такого явища. Поява нових функцій є нормальною реакцією на економічні перетворення в суспільстві. Це сприяє подальшому розвитку економічних відносин, відмові від «застарілої», недоречної системи господарювання. Грунтуючись на висновку щодо постійного розвитку сутності грошей, зміни їх функцій, можемо сказати, що їх функціональна складова також буде зазнавати змін та перетворювати процес грошового обігу відповідно до вимог сучасності, вивчення чого є одним з напрямів подальших досліджень у цій сфері.

Список літератури

1. Fridman, M. *Theoretical Framework for Monetary Analyz [Text]* / M. Fridman. - N.V. - 1971. - P. 3.
2. Simmel, G. *The Philosophy of Money [Text]* / G. Simmel ; Ed. by D. Frissy. Second enlurgen edition. L., N. Y., 1995.
3. *Studies in Quantitative Theory of Money [Text]* / Ed. By Fridman M. - University of Chicago Press, 1956. - P. 4.
4. Базулин Ю. В. *Происхождение и природа денег: финансовый аспект [Текст]* : автореф-т дис. на соиск. уч. ст. докт. экон. наук / Базулин Ю. В. ; Санкт-Петербургский государственный университет. - СПб - 2009 г. - 30 с.
5. Гальчинський, А. *Теорія грошей [Текст]* / А. Гальчинський. - К.: Основи, 1996. - 413 с.
6. *Гроші та кредит [Текст]* : навч. пос. / С. Б. Ільїна, В. П. Шило, В. І. Кисла, Н. І. Шрамкова. - К.: «ВД «Професіонал», 2007 - 368 с.
7. *Деньги, кредит, банки [Текст]* / Под ред. О. И. Лаврушина. - М.: Финансы и статистика, 1999. - 448 с.
8. Долан, Э. Дж. *Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст]* / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Р. Дж. Кэмпбелл. - СПб.: "Санкт - Петербург Оркестр", 1994. - 496 с.
9. *Евтух, А. Т. Суть денег: современный аспект [Электронный ресурс]* / А. Т. Евтух. - Режим доступу : <http://www.ketvdu.narod.ru/er1-1d.html>.
10. Косой, А. М. *Современные деньги [Текст]* / А. М. Косой // *Деньги и кредит.* - 2002. - № 6.
11. Красавина, Л. *Проблемы денег в экономической науке [Текст]* / Л. Красавина // *Деньги и кредит.* - 2001. - №10.
12. Левченко, Л. В. *Гроші та кредит [Текст]* : навч. посіб. / Л. В. Левченко. - К. : Центр учбової літератури, 2011. - 224 с.
13. Макконнелл, К. Л. *Экономикс: Принципы, проблемы и политика [Текст]* / К. Л. Макконнелл, С. Л. Брю. - К.: Хаар-Демос, 1993. - 400 с.
14. Міллер, Р. Л. *Современные деньги и банковское дело [Текст]* / Р. Л. Міллер, Д. Д. Ван-Хауз. - М.: Инфра-М, 2000. - 856 с.
15. Харріс, Л. *Теория денег [Текст]* / Л. Харріс ; состав.

-
- А. Чухно // Деньги. – К.: Вид. «Україна», 1997. – 541 с.
16. Шевченко, С. Г. Попит на гроші в структурах економічних систем [Текст] / С. Г. Шевченко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України, 2007. – Вип. 17.6. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/17_6/155_Szewczenko_17_6.pdf.
17. Шентун, А. А. Философия денег [Текст] / А. А. Шентун // Вопросы философии. – 1999. – № 7. – С. 180-183.

РЕЗЮМЕ

Кононенко Алла, Тодосейчук Анна

Суцностная компонента и функциональная составляющая денег

В статье прослежены этапы эволюции денег, исследована сущность такой дефиниции, проанализированы функции денег, которые соответствуют современному этапу развития социально-экономических отношений.

RESUME

Kononenko Alla, Todoseichuk Ganna

The essence of component and functional part of money

The stages of the evolution of money have been followed. The nature of such definition has been studied. The functions of money, which correspond to the current stage of socio-economic relations development have been analyzed in the article.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2012 р.